

Edward Szafrowski

Wikariusze parafialni w prawie kodeksowym

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 34/1-2, 55-85

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. EDWARD SZTAFROWSKI

WIKARIUSZE PARAFIALNI W PRAWIE KODEKSOWYM

Treść: Wstęp. I. Wikariusze parafialni w pierwszym Kodeksie. 1. Wikariusz aktualny. 2. Wikariusz zarządca. 3. Wikariusz zastępca. 4. Wikariusz pomocnik. 5. Wikariusz współpracownik. II. Wikariusze parafialni w Kodeksie Jana Pawła II. 1. Sobór Watykański II o wikariuszach. 2. Wikariusze w kolejnych schematach Kodeksu. 3. Pojęcie i podział wikariuszy parafialnych. 4. Ustanawianie wikariuszy. A. Przyczyny prawne mianowania. B. Przełożony uprawniony do mianowania. 5. Obowiązki wikariusza parafialnego. A. Obowiązki według prawa powszechnego. B. Obowiązki w świetle partykularnego prawa polskiego. 6. Uprawnienia wikariuszy parafialnych. A. W świetle prawa powszechnego. B. Uprawnienia wikariusza w polskim prawie partykularnym. 7. Proboszcz i wikariusze. Zakończenie.

Wstęp

Zacznijmy od ustalenia, co rozumiemy przez „prawo kodeksowe”. Chodzi o przepisy, normy zawarte w Kodeksie prawa kanonicznego. Skoro zatem w dotychczasowym prawie kościelnym były promulgowane dwa kodeksy, stąd trzeba mieć na uwadze normy zawarte w obydwu zbiorach (1917 r. i 1983 r.). Ponieważ pierwszy (jako całość) utracił moc prawną, dlatego przedstawiając prawo obowiązujące należy uwzględniać Kodeks Jana Pawła II. Wiadomo jednak, że w wielu wypadkach przejął on wcześniejsze przepisy, które winny być interpretowane w oparciu o tradycję kanoniczną (por. kan. 6, § 2). Co więcej, normy, których nie przejął nowy Kodeks nie utraciły tym samym mocy prawnej (jw., § 1).

Słowo „wikariusz” pochodzi z języka łacińskiego i oznacza „zastępcę”. Jest to termin ogólny, dlatego wymaga bliższego określenia przez dołączenie przymiotnika. W omawianym wypadku jest nim słowo „parafialny”, a więc związany z parafią. Zauważmy z kolei, że termin zastępca (wikariusz) ma w tym wypadku bezpośredni związek z proboszczem, którego zastępuje, wspomaga.

Jak jednak zobaczymy „zastępstwo”, o jakim mowa w odniesieniu do wikariusza parafialnego może być ujmowane w węższym lub szerszym zakresie; owszem, czasem wykracza poza zwykłe zastępowanie proboszcza. W tym punkcie mamy do odnotowania poważnie zmiany między ujęciem wikariusza parafialnego w pierwszym i drugim Kodeksie prawa kanonicznego.

Zrozumiałe jest, że w tym opracowaniu chodzi głównie o ukazanie aktualnie obowiązujących przepisów kanonicznych dotyczących wikariuszy parafialnych. Przedstawione jednak powyżej raczej nakazują sięgnąć do przepisów zawartych w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku i dokonanie w wielu wypadkach analizy porównawczej. Tym bardziej należy uwzględnić postanowienia Soboru Watykańskiego II, jak również kolejne schematy nowego Kodeksu.

I. Wikariusze parafialni w pierwszym Kodeksie

Kodeks prawa kanonicznego, promulgowany w 1917 roku, poświęcił wikariuszom parafialnym osobny rozdział, obejmujący obszerny materiał prawny (kan. 471—478). Nie podał jednak definicji wikariusza parafialnego. Uczynili to natomiast komentatorzy Kodeksu. I tak L. Bender stwierdza, że wikariusze parafialni oznaczają w prawie kapłanów, którzy na mocy zadania (*muneris*) ustanowionego na stałe, w jakiś sposób zastępują proboszcza w wykonywaniu duszpasterstwa w parafii. Słowa „w jakiś sposób” oznaczają szereg różnych sposobów, które dokładniej precyzował poprzedni Kodeks¹. Uznawał on aż pięć rodzajów wikariuszy: aktualny, zarządca, zastępca, pomocnik i współpracownik².

Jak wiadomo pierwszy Kodeks przyjmował podwójne pojęcie urzędu kościelnego: w sensie szerszym i w sensie ścisłym³. To drugie odnoszono do tych wikariuszy, którzy posiadali pełnię władzy proboszczowskiej: wikariusz aktualny, zarządca, zastępca i pomocnik we wszystkim zastępujący proboszcza. Pozostali wikariusze piastowali urząd w sensie szerszym. Nie wszyscy jednak zgadzali się z tym stanowiskiem⁴.

1. Wikariusz aktualny

Poprzedni Kodeks nazwał go wikariuszem, który wykonywał aktualnie duszpasterstwo w wypadku, gdy parafia była pełnym prawem złączona z osobą moralną (por. kan. 471, § 1)⁵. Stąd kanoniści powszechnie nazywali go „wikariuszem aktualnym”⁶. Niektórzy jednak używali określenia „wikariusz osoby moralnej”⁷.

¹ L. Bender, *De parochis et vicariis paroecialibus. Commentarius in canones 451—478*, Roma — Parigi — New York — Tournai (Belgio) 1959 r., s. 207.

² Por. kan. 471—478 KPK 1917 r.

³ Por. kan. 145 KPK 1917 r.

⁴ Por. L. Bender, dz. cyt., s. 207 n.

⁵ W poprzednim Kodeksie obecne osoby prawne nazywano „moralnym”.

⁶ Por. L. Bender, dz. cyt., s. 209 n.

⁷ Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, t. I, Opole 1957 r., s. 595. Wskazuje również na inne terminy stosowane przez kanonistów.

Zgodnie z postanowieniem kan. 471 § 1, należało ustanowić wikariusza aktualnego w wypadku, gdy parafia była złączona pełnym prawem z domem zakonnym lub kościołem kapitulnym, czy wreszcie z inną osobą moralną. W takiej sytuacji mówiło się o proboszczu habitualnym, którym była np. kapituła i o wikariuszu aktualnym.

Wikariusza przedstawiał biskupowi przełożony zakonu, kapituła lub inna osoba moralna. Gdy przedstawiony kandydat posiadał przymioty określone w kan. 459, ordynariusz miejsca obowiązany był udzielić mu instytucji (por. kan. 471 § 2).

Do wikariusza aktualnego należało całe duszpasterstwo, z wszystkimi prawami i obowiązkami proboszczów (kan. 471 § 4). Jego władza była zwyczajna i prawdopodobnie własna; osoba moralna nie mogła jej ograniczyć ani też czegokolwiek sobie zastrzec⁸. W wypadku kościoła katedralnego lub kolegiackiego relację między wikariuszem i kapitułą regulował kan. 415.

Wikariusz aktualny, który należał do zakonu był usuwalny, zarówno ze strony biskupa jak i przełożonego. Wszyscy inni cieszyli się stałością ze strony prezentującego, natomiast mogli być usunięci przez ordynariusza miejsca na skutek przyczyn w prawie określonych i z zachowaniem sposobu przepisanego przy usuwaniu proboszczów. O usunięciu należało powiadomić tych, którzy go przedstawili (por. kan. 471 § 3).

Instytucja wikariusza aktualnego miała związek ze sprawą łączenia parafii z osobą moralną. Ta praktyka była kiedyś rozpowszechniona. Już jednak Sobór w Konstancji, a następnie Sobór Trydencki poważnie ją ograniczył. Miało to na uwadze ochronę zasadniczego celu parafii, któremu groziło w tym stanie rzeczy niebezpieczeństwo. Kodeks z 1917 roku wprowadził dalsze ograniczenie w tej materii: „Bez indultu Stolicy Apostolskiej parafia nie może być w pełni łączona z osobą moralną, tak mianowicie, aby sama osoba moralna była proboszczem” (kan. 452 § 1).

Kodeks jednak nie odrzucił samej możliwości łączenia, o którym wyżej. Kanoniści słusznie podkreślali, że jest to swego rodzaju fikcja prawna, będąca czymś niezrozumiałym⁹. Dopiero prawo posoborowe przystąpiło do likwidacji tej instytucji. Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* zamieściło formalny zakaz łączenia na przyszłość parafii z kapitułą, polecając dokonać rozdziału w wypadku istnienia takiego złączenia¹⁰. Zarządzenie powyższe znalazło się w Kodeksie Jana Pawła II: „Nie należy więcej łączyć kapituły kanoników z parafią. Jeśli są parafie złączone z kapitułą, biskup die-

⁸ Bączkiewicz, dz. cyt., I, s. 596.

⁹ S. Biskupski, *Stanowisko proboszcza w świetle prawa kanonicznego*, Płock 1966 r., s. 14.

¹⁰ Motu proprio *Ecclesiae sanctae*, I, n. 21 § 2 (PPK, t. I, z. 1, n. 81).

cezjalny powinien je odłączyć od kapituły” (kan. 510 § 1). Nowy Kodeks nie zna więc również instytucji wikariusza aktualnego.

2. Wikariusz zarządca

Sobór Trydencki nakazał biskupowi, by zaraz po otrzymaniu wiadomości o opróżnieniu parafii, zamianował dla niej odpowiedniego wikariusza, który by kierował parafią do czasu ustanowienia w niej proboszcza¹¹. Zauważmy, że Sobór używa tutaj określenia „wikariusz”, a więc zastępca, chociaż chodzi o sytuację, w której parafia nie ma proboszcza, stąd trudno mówić o zastępstwie. Obowiązek nałożony przez Sobór przypomniła Konstytucja Apostolska Benedykta XIV *Cum illud*, z dnia 14 grudnia 1742 roku.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku, przejmując wcześniejsze prawo, użył określenia *vicarius oeconomus* (por. kan. 472—473). W języku polskim stosowano najczęściej dwa terminy: „wikariusz zarządca” i *administrator*¹². Ten drugi termin stworzył pewne praktyczne trudności w zakresie terminologii¹³. Kodeks przewidywał właściwie dwa rodzaje wikariuszy zarządców: kapłan tymczasowo zarządzający opróżnioną parafią na mocy prawa (por. kan. 472, n. 2) i wikariusz zarządca, ustanowiony przez ordynariusza miejsca.

W Kodeksie Jana Pawła II nie ma wikariusza zarządcy, ale pozostała sama instytucja, zmieniono natomiast nazwę. Dawny „wikariusz zarządca” jest tu nazwany „administratorem parafii”. Jak widzieliśmy sam termin „administrator” pojawił się już wcześniej w komentarzach kanonistów¹⁴. Funkcja tymczasowego zarządcy pozostała bez zmian (por. kan. 541 § 1).

3. Wikariusz zastępca

Zgodnie z postanowieniem kan. 474 wikariusz zastępca oznaczał kapłana, który zastępował proboszcza czasowo nieobecnego lub pozabawionego parafii wyrokiem sądowym. W terminologii polskiej używano również nazwy „wikariusz substytut” lub po prostu „substytut”, co miało bezpośredni związek z terminologią łacińską: „*vicarius substitutus*”. Obok wikariusza zastępcy znany był tzw. kapłan uzupełniający, zastępujący proboszcza, który na skutek nieprzewidzianej przyczyny musiał opuścić parafię w okolicznościach nie po-

¹¹ Sessio XXIV, can. 18 de ref.

¹² Por. E. Szafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim postugiwaniu*, Warszawa 1977 r., s. 270 n.; Bączkiewicz, dz. cyt., I, s. 597.

¹³ W praktyce kurialnej przez administratora rozumiano często kapłana mianowanego przez biskupa na podobieństwo proboszcza. Dawalo to możliwość usunięcia go bez stosowania procesu administracyjnego.

¹⁴ Por. Bączkiewicz, dz. cyt., I, s. 597.

zwalających odnieść się do ordynariusza, aby uzyskać zatwierdzenie zastępcy.

Zarówno wikariusz zastępca jak i kapłan „uzupełniający” otrzymywali pełnię władzy proboszczowskiej w zakresie spraw duszpasterskich, z wyjątkiem obowiązku odprawiania Mszy św za parafian (por. kan. 473)¹⁵. Nowy Kodeks nie zna terminu wikariusz zastępca, ale przewiduje samo zastępstwo przez wikariusza. A więc znowu tylko sprawa terminologii.

4. Wikariusz pomocnik

Terminem wikariusz pomocnik oznaczano kapłana, który był przydzielany do pomocy proboszczowi przeszkodzonemu na sposób trwały w wykonywaniu obowiązków związanych z jego posługą. Stanowisko pomocnika na urzędzie duszpasterskim znane jest od dawna w Kościele. Najpierw pomocników otrzymywał biskup diecezjalny. Jednym z pierwszych był św. Augustyn, zanim został biskupem Hippony¹⁶. Za czasów Grzegorza IX (1227—1241) spotykamy w dokumentach prawnych wzmianki o pomocnikach rektorów kościołów (czyli proboszczów), którzy z powodu ważnej przyczyny nie mogli sprawować w sposób właściwy swojego urzędu.

Sobór Trydencki, zajmując się w sposób szczególny sprawami parafii i proboszczów polecił biskupom, ażeby proboszczom z racji ignorancji lub niezdolności przydzielać pomocników lub wikariuszy¹⁷. Konkregacja Soboru, udzielając odpowiedzi na liczne zapytania, dokonała w tej materii szeregu sprecyzowań, które zostały uwzględnione w Kodeksie z 1917 roku¹⁸. Sam Kodeks poświęcił tej sprawie tylko jeden kanon, posiadający cztery paragrafy (kan. 475).

Prawodawca tak określał sytuację, której ordynariusz miejsca mógł zaradzić przez mianowanie wikariusza pomocnika: „Gdyby proboszcz z powodu starości, słabości umysłu, utraty wzroku lub innej trwałej przyczyny nie mógł należycie spełniać swoich obowiązków, ordynariusz miejsca powinien mu wyznaczyć wikariusza pomocnika” (kan. 475 § 1)¹⁹.

Ocena sytuacji należała do ordynariusza miejsca. Mianowany przez niego wikariusz pomocnik mógł mieć różny zakres uprawnień: albo we wszystkim zastępował proboszcza albo tylko częściowo, zgodnie z treścią pisma nominacyjnego. Nigdy jednak nie miał

¹⁵ Szerzej por. E. Sztáfrowski, *Współpracownicy...*, dz. cyt., s. 275 n.

¹⁶ Na temat wikariusza pomocnika por. M. Calcaterra, *De vicario adiutore*, Napoli 1955; L. Bender, dz. cyt., s. 245 n.

¹⁷ Sessio XXI, can. 6 de ref.

¹⁸ Por. L. Bender, dz. cyt., s. 245.

¹⁹ Szerzej por. E. Sztáfrowski, *Współpracownicy...*, dz. cyt., s. 280 nn; L. Bender, dz. cyt., s. 245 nn.

obowiązku odprawiania Mszy za wiernych (por. kan. 475 § 2). Gdy we wszystkim zastępował proboszcza zaliczano go do grupy wikariuszy parafialnych zrównanych z proboszczem²⁰.

Praktyka kościelna wyraźnie stwierdzała, że rozwiązanie sprawy przez zamianowanie wikariusza pomocnika nie jest szczęśliwe. Okoliczności bowiem stwarzały wiele sytuacji konfliktowych. Jedynie w nielicznych wypadkach miało miejsce zgodne ułożenie współżycia między proboszczem i jego pomocnikiem. Dlatego często ordynariusz miejsca korzystał z dyspozycji zamieszczonej w § 4 kan. 475: „Gdyby dobra duchowego nie dało się zabezpieczyć przez wikariusza pomocnika, proboszcz powinien być usunięty, zgodnie z kan. 2147—2161”.

Zauważmy, że instytucja wikariusza pomocnika łączyła się m.in. z sytuacją prawną, w której nie przewidywano ogólnie przejścia na emeryturę, zwłaszcza po osiągnięciu określonego wieku. Zmiany w tej dziedzinie zapoczątkował Sobór Watykański II. W dekreście soborowym *Christus Dominus* zamieszczono takie wezwanie: „Usilnie prosi się proboszczów, którzy na skutek daleko posuniętego wieku lub innej poważnej przyczyny nie mogą bez przeszkód należycie i owocnie wypełniać obowiązków, by sami dobrowolnie lub na wezwanie biskupa zrzekli się swego stanowiska. Rezygnującym winien biskup zabezpieczyć odpowiednie utrzymanie” (n. 31, 4).

W normach wykonawczych do powyższego dekretu został dokładniej określony wiek emerytalny (75 lat)²¹. Po linii tego rodzaju rozwiązań poszedł Kodeks Jana Pawła II i dlatego nie spotykamy w nim instytucji „wikariusza pomocnika”. Wolno jednak powiedzieć, że nowy Kodeks nie wykluczył całkowicie tej postaci wikariusza, ponieważ do ordynariusza miejsca należy określenie zakresu władzy wikariusza parafialnego (por. kan. 548 § 1).

5. Wikariusz współpracownik

Wikariuszem współpracownikiem nazywano kapłana, świadczącego pomoc w duszpasterstwie proboszczowi, który zdaniem biskupa nie mógł temu obowiązkowi sam podołać.

Potrzeba wikariuszów współpracowników zrodziła się w sposób zupełnie naturalny, głównie przez wzrost liczby parafian. Ten właśnie moment był pierwszym, który prawo kościelne uznało za przyczynę kanoniczną ustanowienia wikariusza. Później zaczęto brać pod uwagę również rozległość parafii, która stwarzała realną trudność w podejmowaniu duszpasterstwa przez jedną osobę. Nie od razu takiego kapłana nazywano wikariuszem współpracownikiem²².

²⁰ L. Bender, dz. cyt., s. 249.

²¹ Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, I, n. 2 § 2 (PPK, t. I, z. 1, n. 80).

²² Szerzej por. E. Szafronowski, dz. cyt., s. 286 nn.

Ciekawą ewolucję przeszła sprawa samego sposobu ustanawiania takiego współpracownika proboszcza. Sobór Trydencki polecił: „Biskupi, również jako delegaci Stolicy Apostolskiej powinni skłonić rządców (rektorów) lub innych zainteresowanych we wszystkich kościołach parafialnych lub chrzcielnych, w których ze względu na liczbę wiernych, jeden rządca (rektor) nie może podolać administrowaniu sakramentów świętych i sprawowaniu kultu, ażeby dobrali sobie tylu kapłanów do wypełnienia tego obowiązku, ilu potrzeba dla udostępnienia wiernym sakramentów i dla sprawowania kultu Bożego”²³.

Jak z tego wynika sprawa ustanawiania wikariusza należała do proboszcza. To prawo nie zostało odwołane aż do wydania Kodeksu w 1917 roku, co wynika z następujących konstytucji papieskich: „Apostolici ministerii” Innocentego XIII (23.05.1723 r., § 13), „In supremo” Benedykta XIII (23.09.1724 r.)²⁴ oraz licznych odpowiedzi Kongregacji Soboru. Przysługiwały wszakże w tej materii pewne uprawnienia także biskupom:

a) biskup mógł określić liczbę współpracowników, których wymagały potrzeby parafii i skłonić proboszcza do ustanowienia wikariuszy;

b) jeśli proboszcz w określonym czasie nie ustanowił potrzebnych wikariuszy, mógł ich zamianować sam biskup;

c) biskupowi przysługiwało prawo przeegzaminowania i zatwierdzenia lub odrzucenia kandydatów, których proboszcz zamierzał ustanowić wikariuszami. Nie mógł natomiast odrzucić kandydata odpowiedniego, którego prezentował proboszcz.

Należy jednak zaznaczyć, że obok tej linii określonej przez prawo, zaczęła się tworzyć w różnych krajach nieco inna praktyka. I tak np. we Francji, Hiszpanii, Australii, Niemczech, Belgii, Holandii, wspomniane prawo trydenckie zostało zastąpione praktyką, na podstawie której nie proboszczowie, ale ordynariusze miejsca mianowali wikariuszów i to nawet często nie zasięgając zdania proboszczów.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku, w kan. 476 § 3, poszedł zasadniczo po linii ochrony praw biskupa, przewidując jednak wysłuchanie proboszcza, a więc stanął niejako pośrodku między prawem trydenckim a wspomnianą praktyką. Jeszcze dalej po linii ograniczenia wpływu proboszcza poszło prawo osobowe Kościoła Wschodniego które zarządza: „po wysłuchaniu proboszcza, o ile inaczej nie zadecyduje biskup” (kan. 517 § 4). W związku z tym godzi się dodać, że również w Kościele Łacińskim wytworzyła się powszechna chyba praktyka pomijania proboszcza przy mianowa-

²³ Sess. XXI, cap. 4 de ref.

²⁴ Por. przypisy do kan. 476 KPK 1917 r.

niu dla niego wikariusza współpracownika. Jak zobaczymy tę linię podtrzymał Kodeks Jana Pawła II.

Zaznaczmy już w tym miejscu, że wikariusze współpracownicy, o których tutaj mowa, stanowią jedyną grupę wikariuszy uwzględnionych bezpośrednio przez normy Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. To oni są nazwani przez prawodawcę wikariuszami parafialnymi. W ten sposób zmniejszył się znacznie zakres osób obejmowanych tym terminem. Dostrzega się też różnicę ujęcia tej funkcji w nowym Kodeksie, w stosunku do starego prawa, ale zostanie to podkreślone przy interpretacji obowiązujących obecnie przepisów.

II. Wikariusze parafialni w Kodeksie Jana Pawła II

Nowy Kodeks został nazwany przez Najwyższego Prawodawcę ostatnią księgą Soboru Watykańskiego, co ukazuje jego związek z Vaticanum II. Miał się stać wyrazem soborowej odnowy na odcinku porządku prawnego w Kościele. Już poprzednio trzeba było raz czy drugi zaznaczyć postulaty wysunięte przez Sobór i realizowane następnie w prawie posoborowym. Przechodząc teraz do ukazania norm odnowionego Kodeksu, należy znacznie szerzej sięgnąć do uchwał soborowych i ich realizacji w prawie posoborowym, co znajdowało swój wyraz w kolejnych projektach reformowanego Kodeksu.

1. Sobór Watykański II o wikariuszach

Bezpośrednio na temat wikariuszy parafialnych zabrał głos dekret soborowy o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele. „Wikariusze parafialni, jako współpracownicy proboszcza, wkładają codziennie wybitną i czynną współpracę w posługę duszpasterską, pełniąc ją pod władzą proboszcza. Z tego względu między proboszczem a jego wikariuszami winno mieć miejsce bratnie współzycie i zawsze powinna kwitnąć wzajemna miłość oraz poważanie. Niech też wzajemnie wspierają się radą, pomocą i przykładem, roztaczając opiekę nad parafią w zgodności dążeń i zespoleniu wysiłków” (n. 30, 3).

Powyższa wypowiedź Ojców Soboru nie ma charakteru bezpośrednio wiążącej uchwały, zarządzenia, ale przecież zawiera zobowiązujące wytyczne dla tych, którzy takie normy przygotowują, w tym wypadku dla Komisji, która wkrótce miała przystąpić do formułowania projektu kanonów odnowionego Kodeksu. Będziemy mieli później możliwość zwrócić uwagę na to, w jakim stopniu skorzystano z tych wytycznych.

Tutaj jednak trzeba zwrócić ogólnie uwagę na to, że Sobór w peł-

niejszym i nieco innym niż poprzedni Kodeks świetle ukazał pozycję wikariuszy parafialnych, a więc współpracowników proboszcza. Można mówić o wyraźnym dowartościowaniu tej posługi. Wikariusze zostali tutaj ukazani jako ci, którzy mogą i powinni w sposób odpowiedzialny włączać się w życie parafialne i dawać własny dojrzały wkład. Stąd też mowa o bratnim współżyciu, a nie tylko o ojcowskim kierowaniu przez proboszcza, co wyraźnie czynił poprzedni Kodeks (por. kan. 476 § 7).

Trzeba jednak dla uzyskania pełniejszego obrazu również i na to zwrócić uwagę, że Sobór wyraźnie podniósł wymagania w odniesieniu do tych, którzy podejmują zadania wikariuszy parafialnych. Już w dekreście *Christus Dominus* (n. 16, 4) zlecono biskupowi w sposób szczególny troskę o pełne przygotowanie kapłanów „do wiernego i owocnego wykonywania swych posług”. Ten sam temat podjął dekret soborowy o życiu i posłudze kapłanów (n. 19), jeszcze mocniej akcentując obowiązek biskupa w tej materii.

Wprowadzając w życie postanowienia Soboru Watykańskiego II, zarządzenia posoborowe przewidywały tzw. Rok duszpasterski po zakończeniu Seminarium Duchownego. Pierwszą wzmiankę na ten temat zawiera motu proprio *Ecclesiae Sanctae*²⁵, natomiast dokładniejsze wskazania znajdujemy w Piśmie Okólnym Kongregacji Spraw Duchowieństwa (04.11.1969 r.) na temat stałej formacji duchowieństwa zwłaszcza młodszego²⁶. Celem wspomnianego roku duszpasterskiego jest ułatwienie przejścia z życia seminaryjnego do wypełniania posługi duszpasterskiej, stopniowe angażowanie się w działalność duszpasterską i osiągnięcie większej dojrzałości ludzkiej i kapłańskiej neoprezbiterów²⁷.

Rok duszpasterski może być zorganizowany w specjalnie do tego przeznaczonym instytucje lub domu, ewentualnie w parafiach. Zająć należy rozłożyć w ten sposób, ażeby przewidzieć zarówno kształcenie teoretyczne jak i praktykę duszpasterską. Trzeba pilnie dobrać proboszczów i parafie, do których posyła się diakonów lub neoprezbiterów, celem wprowadzenia ich w duszpasterstwo. Gdy chodzi o neoprezbiterów, to winny być jasno określone warunki dotyczące podejmowanej pracy. Ponieważ młodszy kapłan nie może być uznany za współpracownika i nie ma jeszcze pełnego doświadczenia, dlatego winien być posłany do takich kapłanów, którzy są naprawdę gotowi poświęcić czas i wysiłek dla formowania młodszego towarzysza²⁸.

W ciągu roku duszpasterskiego należy stworzyć neoprezbiterom poprzez spotkania z kolegami wystarczającą okazję do poznania

²⁵ Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, I. n. 7 (PPK, t. I, z. 1, n. 67).

²⁶ AAS 62 (1970) 123—134 (PPK, t. III, z. 1, nn. 5006—5058).

²⁷ Okólnik zamieszcza obszerny punkt (nn. 16—17) zatytułowany Rok duszpasterski (jw., nn. 5031—5042).

²⁸ Okólnik, n. 17b (jw., n. 5039).

wzajemnych doświadczeń, uzupełnienia ich, i, w razie potrzeby, korygowania. W roku duszpasterskim należy w sposób szczególny zwrócić uwagę na rozmowy kapłanów z biskupem, z wikariuszem generalnym itd.²⁹

Dopiero po ukończeniu roku duszpasterskiego neoprezbiterzy winni otrzymać w jakiejś parafii nominację do wykonywania określonej posługi³⁰.

2. Wikariusze w kolejnych schematach Kodeksu

Komisja Odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego została powołana przez Jana XXIII wkrótce po rozpoczęciu prac soborowych (28.03.1963 r.), ale podjęła w pełni swoją działalność dopiero po ich zakończeniu³¹. Zwrócimy tutaj uwagę na trzy kolejne schematy, które były przesłane do organów konsultacyjnych.

W 1977 roku został przesłany schemat księgi II Kodeksu, zatytułowany „O Ludzie Bożym”³². Interesujący nas materiał był zamieszczony w części drugiej, zatytułowanej „O osobach w szczególności” — *De personis in specie*. Obejmowała ona cztery sekcje: I. O świętych szafarzach czyli duchownych (*De ministris sacris seu de clericis*), II. O hierarchicznym ustroju Kościoła (*De Ecclesiae constitutione hierarchica*), III. Instytuty życia konsekrowanego przez profesję rad ewangelicznych (*De institutis vitae consecratae per professionem consiliorum evangelicorum*) i IV. Wierni świeccy (*De christifidelibus laicis*).

Sekcja druga była podzielona na dwa tytuły: I. Najwyższa władza Kościoła powszechnego i jej wykonywanie (*De suprema Ecclesiae universae auctoritate eiusque exercitio*) i II. Kościoły partykularne i ich zespoły (*De Ecclesiis particularibus deque earundem coetibus*). Tytuł drugi obejmował tylko dwa rozdziały: I. Prowincje kościelne i regiony kościelne (*De provinciis ecclesiasticis et de regionibus ecclesiasticis*) oraz II. Kościoły partykularne i ustanowiona w nich władza (*De Ecclesiis particularibus et de auctoritate in iisdem constituta*).

Rozdział II zawiera olbrzymi materiał prawny, zamieszczony w dwunastu artykułach. Osobny artykuł (X) zawierał kanony o wikariuszach parafialnych (*De vicariis paroecialibus*)³³. W Uwagach Wstępnych (*Praenotanda*), poprzedzających schemat, w odnie-

²⁹ Tamże, n. 17c (jw., n. 5040).

³⁰ Tamże, n. 17e (jw., n. 5042).

³¹ Por. E. Szafronowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. I, Warszawa 1985, s. 104 n.; W. Góralski, *Kodyfikacja prawa w Kościele łacińskim po Soborze Watykańskim II*, Płock 1983, s. 39 nn.

³² *Schema canonum Libri II — De Populo Dei*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977 (PPK, t. X, z. 2, nn. 19175—20115).

³³ Kan. 377—384 (jw., nn. 20056—20070).

sieniu do atykułu X wyjaśniono: Nie czyni się więcej rozróżnienia pomiędzy wikariuszem współpracownikiem, wikariuszem zastępcą i wikariuszem zarządcą. Zamieszcza się zwyczajnie normy o wikariuszach parafialnych. Natomiast w wypadku nieobecności lub przeszkodzenia proboszcza jego miejsce zajmuje, ze wszystkimi władzami i uprawnieniami w sprawach dotyczących duszpasterstwa, wikariusz parafialny, przydzielony do tej parafii, a jeśli jest ich kilku, najstarszy nominacją. W tym artykule zamieszcza się o wikariuszu parafialnym normy dotyczące jego ustanowienia, obowiązków i usunięcia z urzędu³⁴.

Wspomniany wyżej art. X poświęcił wikariuszom parafialnym osiem kanonów (kan. 377—384), a więc tyle samo co obecny Kodeks. Nie oznacza to jednak, że ich treść jest identyczna. Będzierny mieli możność zwrócić na to uwagę przy interpretacji obowiązujących przepisów. Tutaj natomiast zauważmy, że zgodnie z uwagami poczynionymi przez autorów schematu, trzy spośród tych kanonów (378, 381 i 383) zostały uznane za nowe, pozostałe zaś powtarzają (choć czasem z pewnymi modyfikacjami) normy poprzedniego Kodeksu.

Pierwszy schemat całego Kodeksu (1980 r.)³⁵ zawiera również osiem kanonów dotyczących wikariuszy parafialnych (kan. 484—491). Nie zostały one jednak wyodrębnione w osobnym artykule, lecz zamieszczono je na końcu rozdziału mówiącego o parafiach, proboszczach i wikariuszach parafialnych³⁶. Ich treść jest więcej zbliżona do treści kanonów obecnego Kodeksu niż do treści zawartej w poprzednim schemacie³⁷.

Ostatni schemat Kodeksu (1982 r.)³⁸ przejął właściwie bez zmian z poprzedniego schematu treść prawną dotyczącą wikariuszy parafialnych (kan. 545—552). W tej formie omawiany materiał prawny znalazł się w Kodeksie Jana Pawła II (kan. 545—552). Jak łatwo zauważyć nie ma różnicy nawet w oznaczeniu cyfry kanonów.

³⁴ Por. tamże, s. 21.

³⁵ *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S. R. E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutum vitae consecratae recognitum*, Libreria Editrice Vaticana 1980.

³⁶ *Caput IX: De paroeciis, de Parochis et de Vicariis paroecialibus.*

³⁷ Dotyczy to zwłaszcza dwóch pierwszych kanonów, mówiących o ustanawianiu wikariuszy. Pominięto wiele szczegółów z poprzedniego schematu.

³⁸ *Schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum*, Typis Polyglottis Vaticanae 1982.

3. Pojęcie i podział wikariuszy parafialnych

Chociaż w nowym Kodeksie nie zamieszczono formalnej definicji wikariusza parafialnego, to jednak w poszczególnych kanonach spotykamy jakby jej elementy. Będzie na pewno rzeczą pożyteczną utworzyć z nich całość zawierającą określenie, o które nam chodzi.

Wikariusz parafialny to współpracownik proboszcza i uczestnik jego troski, który przez wspólną z proboszczem radę oraz gorliwość, ale pod jego władzą, podejmuje dzieło pasterskiej posługi (por. kan. 545 § 1). Z reguły wspiera proboszcza w wykonywaniu całej posługi parafialnej, a także zastępuje go w wypadkach przewidzianych prawem (por. kan. 548 § 2 i kan. 549).

Powyższa definicja wyraźnie bazuje na przytoczonej poprzednio wypowiedzi soborowej, zawartej w dekreście *Christus Dominus* (n. 30, 3). Jak już zaznaczono różni się ona w swojej treści od postanowień poprzedniego Kodeksu. Dotyczy to nie tyle terminów, ile nowego ich ujęcia. Przecież Kodeks z 1917 roku również używa określenia „wikariusz współpracownik”, ale jakby w innych wymiarach widzi tę współpracę. Zbyt mocno akcentuje, że wikariusz jest po ojcowsku instruowany i kierowany przez proboszcza w podejmowaniu duszpasterstwa (por. kan. 476 § 7)³⁹.

Można powiedzieć, że ujęcie funkcji wikariusza współpracownika w Kodeksie z 1917 roku zbyt mocno akcentowało rolę proboszcza i jego wkład w posługę duszpasterską parafii. Tymczasem Sobór podkreślił prawdziwy i liczący się udział wikariusza w tej dziedzinie. Oznacza to niemały jego osobisty wkład w organizację życia parafialnego. Wikariusz pozostaje pod „władzą proboszcza” i jest od niego zależny, ale jednocześnie proboszcz musi uświadomić sobie i wykorzystać ten potencjał „duszpasterski” jaki reprezentuje jego współpracownik.

Jak już zaznaczono Kodeks Jana Pawła II zniósł wprowadzone przez poprzedni Kodeks różne rodzaje wikariuszów parafialnych. Przyjęto w formie zasady, że obecni wikariusze parafialni to dawni wikariusze współpracownicy. Trzeba jednak zauważyć, że dotyczy to głównie stosowanej przez prawodawcę terminologii, nie zaś treści funkcji wykonywanej w niektórych wypadkach przez wikariusza. Stąd również i teraz można mówić o różnych funkcjach wikariuszowskich, co wolno odnieść także do osoby, która ją wykonuje. Tak np. skoro prawodawca stwierdza, że jest obowiązkiem wikariusza „zastępować proboszcza” (kan. 548 § 2), to wolno go nazwać w takiej sytuacji „wikariuszem zastępcą” (por. kan. 549).

Nowy Kodeks przewiduje dla wikariusza również funkcję tymczasowego administratora parafii w wypadku jej opróżnienia lub przeszkodzenia proboszcza (por. kan. 549). Ponieważ zgodnie z kan.

³⁹ To niepełne ujęcie posługi wikariusza dostrzegali już komentatorzy poprzedniego Kodeksu: por. m.in. L. Bender, dz. cyt., s. 272.

548 § 1, pismo biskupa diecezjalnego określa zakres władzy wikariusza parafialnego, dlatego możliwa jest sytuacja, w której otrzyma on szersze uprawnienia, gdy będzie skierowany do proboszcza, który nie jest w stanie wypełniać sprawnie wszystkich swoich obowiązków. W takim wypadku wikariusz będzie wypełniał dawną funkcję „pomocnika”. Co więcej, biskup diecezjalny może mianować tego rodzaju wikariusza z prawem następstwa, ponieważ prawodawca nie powtórzył obecnie zastrzeżenia poprzedniego Kodeksu (por. kan. 1433)⁴⁰.

Mając na uwadze treść kan. 545 § 2, trzeba powiedzieć, że wikariusz parafialny może być ustanowiony, ażeby świadczył pomoc:

- 1° w wypełnianiu całej posługi parafialnej w odniesieniu:
 - a) do całej parafii,
 - b) do określonej jej części lub
 - c) do określonego zespołu wiernych danej parafii — albo
- 2° w wypełnianiu oznaczonej posługi równocześnie w kilku parafiach.

Poprzedni Kodeks przewidywał w tym względzie tylko dwie możliwości: 1° wikariusz zostaje mianowany dla całej parafii albo 2° dla określonej jej części (por. kan. 476 § 2). Jak zatem widzimy obecne prawo stwarza więcej możliwości, przy czym nowością jest możliwość mianowania wikariusza dla określonej grupy wiernych, np. narodowościowej, czy obrządkowej⁴¹. Wydaje się również, że biskup może zamianować dla świadczenia pomocy w wypełnianiu całej posługi w więcej niż jednej parafii (gdy np. są niezbyt wielkie).

Kodeks przewiduje zatem kilka możliwości, na skutek czego można mówić o różnych rodzajach wikariuszy parafialnych. Cytowany wyżej kan. 545 § 2 nie zaznacza kto ma dokonać bliższych określeń w poszczególnych wypadkach, a więc gdy chodzi o oznaczenie części terytorium, dla której zostaje ustanowiony wikariusz, czy grupy osób, bądź wreszcie rodzaju posługi. Na pewno wolno to uczynić ordynariuszowi miejsca w nominacji, ale trudno wykluczyć proboszcza⁴².

Schemat Księgi II „O Ludzie Bożym” z 1977 roku (kan. 377 § 2) stwierdzał, że w wypadku nominacji dla kilku parafii chodzi o oznaczone parafie (*determinatis paroeciis*). Powtórzył to schemat Kodeksu z 1980 roku (kan. 484 § 2), ale pominął schemat Kodeksu z 1982 roku (kan. 545 § 2), i w tej formie dyspozycja została zamieszczona w Kodeksie Jana Pawła II (kan. 545 § 2). Wydaje się jednak, że w takim wypadku powinno być określone dokładnie

⁴⁰ Por. E. Sztáfrowski, *Współpracownicy...* dz. cyt., s. 286.

⁴¹ Można powiedzieć, że w takim wypadku pojawia się rodzaj wikariusza personalnego.

⁴² Zgodnie bowiem z kan. 548 § 1, obowiązki wikariusza szczegółowiej determinuje polecenie proboszcza.

w nominacji dla jakich parafii wikariusz zostaje ustanowiony. Takiego oznaczenia nie może dokonać proboszcz, ponieważ łączy się to bezpośrednio z aktem nominacji, do której jest uprawniony biskup diecezjalny (por. kan. 547).

4. Ustanawianie wikariuszy

Na ten temat była już częściowo mowa w poprzednim punkcie, co miało bezpośredni związek z różną formą wikariuszowskiej posługi, a tym samym z różnymi rodzajami wikariusza parafialnego. Tutaj zostaną uwzględnione przede wszystkim dwie sprawy, a mianowicie przyczyny prawne mianowania wikariusza oraz przełożony uprawniony do zamianowania.

A. Przyczyny prawne mianowania

Poczynając zwłaszcza od Soboru Trydenckiego prawodawca kościelny wyraża wielką troskę o prawidłowe wypełnianie pasterskiej posługi w parafii. Jest za nią odpowiedzialny pasterz wspólnoty parafialnej, ale nie zawsze może być on pełnoprawnym sędzią do oceny, na temat właściwego wykonywania duszpasterstwa. Takie uprawnienie posiada pasterz diecezji. Stąd najwyższy prawodawca przyznaje mu określone uprawnienia.

Przypomnijmy kolejne sformułowania prawne w tej materii. Sobór Trydencki wskazał na liczbę wiernych, która nie pozwala samemu tylko proboszczowi zapewnić wiernym udzielania sakramentów i sprawowania kultu. Kodeks z 1917 roku, powtarzając powyższą rację, dodał: „bądź na skutek innych przyczyn, nie może zdaniem ordynariusza właściwie sprawować duszpasterstwa parafialnego” (kan. 476 § 1). Zauważmy, że prawodawca imiennie wskazał ordynariusza jako uprawnionego do oceny sytuacji.

Poczyteczne będzie przytoczyć komentarz kanonistów do powyższej dyspozycji kodeksowej. Najbardziej charakterystyczny zamieszcza Ludwik Bender, w swojej monografii opublikowanej tuż przez Soborem Watykańskim II⁴³. Stwierdza on, że prawidłowe prowadzenie duszpasterstwa w parafii dwutysięcznej może być uznane za zbyt trudne i dlatego stanowi podstawę do zamianowania wikariusza. Uważa następnie, że podobnie dla parafii czterotysięcznej należałoby zamianować dwóch wikariuszy. Z zachowaniem powyższego kryterium dochodzi do parafii ośmiotysięcznej. Gdy natomiast parafia liczy około dziesięciu tysięcy, powstaje sytuacja, w której zgodnie z kan. 476 § 8, należy dokonać podziału parafii. Przez „inne przyczyny” rozumie przede wszystkim rozległe terytorium parafii⁴⁴.

⁴³ Swoje dzieło opublikował w 1959 r.

⁴⁴ Dz. cyt., s. 262.

Kodeks Jana Pawła II zawiera nieco inne sformułowania słowne: „Ilekcroć wydaje się to konieczne lub pożyteczne do właściwego wypełniania pasterskiej posługi w parafii...”. Dwie zatem wskazano tutaj przyczyny: konieczność lub pożytek pasterskiej posługi. Choć tego wprost nie powiedziano, ocena tej sytuacji należy do biskupa diecezji. Na pewno to, co dawniej wskazywali kanoniści wolno mieć obecnie na uwadze, a ponadto biskup może mieć także na względzie duszpasterstwo „ubogacone” licznymi wskazaniem Soboru Watykańskiego II.

Choć pasterz diecezji jest sędzią gdy idzie o ocenę przyczyn, postulujących lub zalecających ustanowienie wikariusza, jednak w wielu wypadkach będzie musiał brać pod uwagę nie tylko realne potrzeby parafii, lecz także możliwości personalne diecezji. I dlatego w wyjątkowych wypadkach, jeżeli brakuje kapłanów, będzie musiał zaradzić potrzebom duszpasterskim poprzez diakonów stałych, co wyraźnie przewiduje motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem*⁴⁵.

Również i liczba wikariuszy pozostawiona jest uznaniu ordynariusza, który i w tym wypadku musi wziąć pod uwagę zarówno dobro dusz jak i stan personalny własnej diecezji.

B. Przełożony uprawniony do mianowania

Obowiązującą w tej materii dyspozycję zawiera kan. 547: „Wikariusza parafialnego mianuje swobodnie biskup diecezjalny, po wysłuchaniu, jeśli to uzna za pożyteczne, proboszcza lub proboszczów parafii, dla których się go ustanawia, jak również dziekana, nie naruszając przepisu kan. 682 § 1”.

Trzeba zacząć od wskazania, że powyższa dyspozycja przeszła pewną ewolucję w kolejnych schematach. Projekt z 1977 roku zawierał następującą propozycję: „Kapłana włączonego do kleru diecezjalnego ordynariusz miejsca mianuje w sposób swobodny wikariuszem parafialnym, po wysłuchaniu zdania proboszcza lub proboszczów, dla których jest mianowany oraz — jeśli to uzna za stosowne — także dziekana” (Kan. 379 § 1). „Gdy idzie o ustanowienie wikariuszem członka instytutu życia konsekrowanego albo stowarzyszenia, to przełożony instytutu lub stowarzyszenia, kompetentny według przepisów własnego prawa, przedstawia kandydata ordynariuszowi miejsca, który go instytuuje, z zachowaniem przepisu § 1”⁴⁶. Już jednak w następnym schemacie (1980 r.) powyższa propozycja została mocno zmodyfikowana (kan. 486). Różni się od zamieszczonej w obecnym Kodeksie tylko tym, że zamiast „biskup diecezjalny” jest wymieniony „ordynariusz miejsca”. Tę ostatnią zmianę wprowadził ostatni schemat (1982 r.) w kan. 547.

⁴⁵ Motu proprio, V, n. 22, 8 (PPK, t. I, z. 1, n. 496).

⁴⁶ Kan. 379 § 2 (PPK, t. X, z. 1, n. 20061).

Tak więc przełożonym uprawnionym do zamianowania wikariusza parafialnego jest „biskup diecezjalny”. Tym samym zostaje wykluczony wikariusz generalny i wikariusz biskupi. Do podjęcia tego aktu byłoby konieczne specjalne zlecenie (por. kan. 134 § 3). Natomiast na równi z biskupem diecezjalnym są uprawnieni wszyscy z nim zrównani w myśl przepisu kan. 381 § 2, a więc: prałat i opat terytorialny, wikariusz i prefekt apostolski oraz administrator apostolski ustanowiony na stałe (por. kan. 134 § 3 i kan. 368).

Chociaż administrator diecezji nie jest zrównany z biskupem diecezjalnym, jednak może mianować wikariuszów parafialnych. Wynika to z postanowienia kan. 427 § 1, który stwierdza, że administrator diecezji posiada taką samą władzę jak biskup diecezjalny, z wyjątkiem tych spraw, które na mocy samego prawa są wyjęte. Otóż Kodeks tej sprawy nie wyjmuje spod władzy administratora. Natomiast takiego uprawnienia nie posiada ten, kto kieruje diecezją tymczasowo, przed wyznaczeniem administratora. Przysługuje mu bowiem władza przyznana przez prawo wikariuszowi generalnemu (por. kan. 426).

Kompetentny przełożony może „swobodnie” mianować wikariusza parafialnego. W pełni dotyczy to sytuacji, w której mianuje kapłana diecezjalnego. W wypadku bowiem zakonnika trzeba zachować przepis kan. 682 § 1: „Gdy idzie o nadanie zakonnikowi jakiegoś urzędu kościelnego w diecezji, otrzymuje on nominację od biskupa diecezjalnego, po przedstawieniu kandydata przez kompetentnego przełożonego lub przynajmniej za jego zgodą”.

Biskup nie musi, ale powinien „jeśli to uzna za pożyteczne”, wysłuchać zdania zainteresowanego proboszcza lub proboszczów oraz dziekana. Przypomnijmy i w tym miejscu, że poprzedni Kodeks nakładał na ordynariusza obowiązek wysłuchania proboszcza przed zamianowaniem dla niego wikariusza (por. kan. 476 § 3). Obecnie można mówić o „samobowiązku”, czyli biskup może się czuć zobowiązany wtedy, gdy według jego oceny będzie to pożyteczne. W praktyce sprowadza się to do tego, że wysłuchanie proboszcza lub dziekana zależy od biskupa.

Aby ktoś mógł być ważnie mianowany wikariuszem winien posiadać święcenia prezbiteratu (kan. 546). Jest to obecnie jedyny wymóg określony w prawie powszechnym. Pierwszy schemat księgi II *O Ludzie Bożym* obok powyższego wymogu, zamieszczono w § 1 kan. 378, określał ponadto następujące warunki: „Wikariuszem winien być ustanowiony kapłan, który odznacza się zdrową nauką i dobrymi obyczajami oraz posiada te wszystkie przymioty, które są wymagane do tego, by mógł właściwie uczestniczyć w trosce pasterskiej o zainteresowanych wiernych” (§ 2)⁴⁷. Już schemat z 1980 r. pominął dyspozycję zawartą w § 2 (por. kan. 485).

⁴⁷ PPK, t. X, z. 1, n. 20059.

Łatwo zauważyć, że powyższe wymogi wysuwane pod adresem kandydata na wikariusza były wzorowane na wymaganiach stawianych kandydatowi na proboszcza. Wystarczy je porównać z treścią obecnego kan. 521 §§ 1—2⁴⁸. Pominięcie przez prawodawcę w nowym Kodeksie wcześniejszych propozycji nie oznacza wcale, że tych wymogów nie należy brać pod uwagę.

5. Obowiązki wikariusza parafialnego

Zgodnie z postanowieniem kan. 548 § 1, obowiązki wikariuszy parafialnych określają:

- 1° przepisy prawa powszechnego,
- 2° statuty diecezjalne,
- 3° pismo nominacyjne,
- 4° szczegółowej zaś zlecenie proboszcza.

Mając na uwadze przytoczone wyżej źródła, pozwalające ustalić obowiązki wikariusza parafialnego, można powiedzieć, że dadzą się one sprowadzić przede wszystkim do dwóch: prawo powszechne i prawo partykularne (diecezjalne). Do tego drugiego wolno zaliczyć pismo nominacyjne, natomiast ostatnie źródło musi się zmieścić w ramach wcześniej wyliczonych źródeł i w jakimś sensie stanowi praktyczną interpretację prawa.

A. Obowiązki według prawa powszechnego

Wskazując na przepisy prawa powszechnego, prawodawca podkreśla, że chodzi głównie o „kanony tego rozdziału” (kan. 548 § 1), tj. Księgi II Kodeksu, rozdziału VI: o *parafiach, proboszczach i wikariuszach parafialnych*; oczywiście na pierwszym miejscu kan. 545—552 wspomnianego rozdziału⁴⁹. Jak jednak zobaczymy, uwzględniając treść tychże kanonów, trzeba będzie sięgnąć także do przepisów zawartych w innych księgach Kodeksu, zwłaszcza w III i IV.

Podstawowym źródłem prawa powszechnego jest postanowienie kan. 548 § 2: „Jeżeli co innego wyraźnie w piśmie biskupa diecezjalnego nie zastrzeżono, wikariusz parafialny z racji urzędu zobowiązany jest wspomagać proboszcza w całej posłudze parafialnej, z wyjątkiem odprawiania Mszy świętej za lud, a także zgodnie z prawem zastępować proboszcza, jeśli sprawa tego wymaga”.

Szczególnie ważne jest w powyższej dyspozycji stwierdzenie, że wikariusz jest zobowiązany „wspomagać proboszcza w całej posłudze parafialnej”. Chodzi w tym wypadku o zakres wykonywa-

⁴⁸ Kan. 521 § 2: (Proboszcz) winien odznaczać się zdrową nauką i dobrymi obyczajami, gorliwością pasterską oraz innymi cnotami...

⁴⁹ W tej sprawie por. F. Coccopalmerio, *De Vicariis parocetibus*, *Pariodica* 78 (1989) 318 nn.

nych czynności: wikariusz ma obowiązek wspomagać proboszcza we wszystkich czynnościach duszpasterskich. Obejmują one przede wszystkim trzy zadania: nauczanie, uświęcanie i kierowanie czyli pasterzowanie. Od razu trzeba powiedzieć, że idzie zwłaszcza o nauczanie i uświęcanie. Te obowiązki proboszczowskie określają w tym rozdziale kan. 528—530.

Nie stanowią pod tym względem wyjątku tzw. czynności specjalnie powierzone proboszczowi, które wylicza kan. 530. Posiadają one różny charakter. Niektóre jak np. asystowanie przy zawieraniu małżeństwa są bezpośrednio związane z posługą proboszcza i mogą być przez innych (nawet przez wikariusza) wykonywane na mocy delegacji, większość zaś to czynności wykonywane z reguły przez wikariuszy proboszcza. Stanowią one jednak równocześnie czynności rzeczywiście „specjalnie powierzone proboszczowi”, stanowią jego uprawnienia i obowiązki. Można powiedzieć, że proboszcz jest odpowiedzialny za ich wykonanie i z reguły na ich sprawowanie potrzebna jest jego zgoda. Nie dotyczy to jednak wikariuszy, ponieważ oni są po to ustanawiani, by uczestniczyć w pasterskiej trosce proboszcza. Działają jednak pod jego kierownictwem⁵⁰.

Można jednak mówić o czynnościach wyraźnie wyjętych gdy chodzi o wspomaganie proboszcza przez wikariusza. Ogólnie trzeba powiedzieć, że wikariusz nie może podejmować decyzji dotyczących bezpośrednio zarządzania parafią. Dotyczy to np. inwestycji parafialnych, zarządzania zbiorów pieniędzy itp.⁵¹ Może jednak i tych sprawach wikariusz otrzymać specjalne upoważnienie.

Prawidłowe wypełnienie obowiązków, związanych z urzędem wikariusza parafialnego, wymaga jego obecności. Dlatego kan. 550 § 1 zarządza: „Wikariusz parafialny jest obowiązany rezydować w parafii, a gdy został ustanowiony dla kilku parafii równocześnie, w jednej z nich. Jednakże na skutek słusznej przyczyny ordynariusz miejsca może zezwolić, by zamieszkał gdzie indziej, zwłaszcza w domu wspólnym dla wielu kapłanów, o ile nie ucierpi na tym wykonywanie pasterskich zadań”.

Zestawiając powyższą dyspozycję z podobną, określającą obowiązek rezydencji spoczywający na proboszczu, dostrzegamy pewną różnicę. Mianowicie w wypadku proboszcza jest powiedziane, że „ma obowiązek zamieszkiwać (rezydować) w domu parafialnym w pobliżu kościoła” (kan. 533 § 1). Nie powtórzono tego w odniesieniu do wikariusza parafialnego, domagając się jedynie, by „rezydował w parafii. Ta różnica była dostrzeżona w trakcie formułowania tej dyspozycji. Podczas dyskusji proponowano „uzgodnie-

⁵⁰ Por. E. Sztafrowski, *Podręcznik...* dz. cyt., II, s. 208; T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. II, Olsztyn 1986 r., s. 271).

⁵¹ F. Coccopalmerio, art. cyt., *Periodica* s. 328.

nie” tych sformułowań i zobowiązanie wikariusza do zamieszkiwania w „domu parafialnym”. Jednak poprawki nie przyjęto, podając wyjaśnienie, że nie zawsze może to być wykonane⁵².

Wydaje się jednak, że sprawa ta może i powinna być dokładniej uregulowana prawem partykularnym. Przypomnijmy, że poprzedni Kodeks, mówiąc o obowiązku rezydencji, odsyłał do statutów diecezjalnych, chwalebnych zwyczajów i zarządzeń biskupa (por. kan. 476 § 5). Stąd do tej sprawy jeszcze powrócimy uwzględniając normy prawa partykularnego.

Dyspozycje zamieszczone w Kodeksie Jana Pawła II określają również inne ogólne obowiązki wikariuszy parafialnych. Mają one jednak bardziej bezpośredni związek z relacjami proboszcz — wikariusze, co będzie treścią osobnego punktu tego opracowania i dlatego tam zostaną uwzględnione wspomniane normy prawa powszechnego. Tutaj natomiast winny być uwzględnione obowiązki wikariusza „w szczególnych okolicznościach”. Należy wskazać na następujące okoliczności: nieobecność proboszcza oraz opróżnienie parafii i niemożność sprawowania przez proboszcza parafialnej posługi. Drugą i trzecią okoliczność prawodawca łączy ze sobą, stąd można mówić o dwóch okolicznościach.

Gdy chodzi o nieobecność proboszcza, trzeba mieć na uwadze dwa zarządzenia kodeksowe: „Wikariusz parafialny z racji urzędu obowiązany jest ... zastępować w razie potrzeby proboszcza nieobecnego, zgodnie z prawem” (kan. 548 § 2) oraz: „Jeśli biskup diecezjalny czego innego nie postanowi w myśl przepisu kan. 533 § 3, i jeśli nie został ustanowiony administrator parafii, wtedy podczas nieobecności proboszcza należy zachować postanowienia kan. 541 § 1. W takim wypadku wikariusz przejmuje wszystkie obowiązki proboszcza, z wyjątkiem odprawiania Mszy świętej za wiernych” (kan. 549).

Mając na uwadze powyższe zarządzenia, należy zauważyć, że chodzi tu o dwa wypadki: 1° nieobecność krótka, o której w kan. 533 § 2 oraz 2° nieobecność dłuższa, a więc przekraczająca miesiąc. W pierwszym wypadku chodzi z reguły o miesięczne wakacje, jak również o wyjazdy nie przekraczające tygodnia.

Zabezpieczenie opieki duszpasterskiej w okresie „krótkiej” nieobecności proboszcza powinny regulować przepisy wydane przez biskupa diecezjalnego (por. kan. 533 § 3). Jeśli jednak nie zostały wydane, a w konkretnej sytuacji ordynariusz miejsca nie wyznaczył administratora parafii, wtedy zastępstwo na mocy prawa przejmuje wikariusz parafialny. Gdy ich jest kilku, najstarszy nominacją (por. kan. 541 § 1).

Takiego wikariusza słusznie można nazwać zastępcą i takiej nazwy używał poprzedni Kodeks (por. kan. 474). Obecny Kodeks mówi

⁵² Tamże, s. 335.

tylko o zastępstwie proboszcza (por. kan. 548 § 1), pomijając dawną nazwę „wikariusz zastępca”. Zgodnie z postanowieniem kan. 549 przejmuje on wszystkie prawa i obowiązki proboszcza, z wyjątkiem odprawiania Mszy św. za parafian. Trzeba jednak zauważyć, że mimo powyższego ogólnego stwierdzenia prawodawcy, taki wikariusz nie może podejmować decyzji dotyczących bezpośrednio zarządzania parafią, a więc tzw. ważniejszych decyzji, nie związanych bezpośrednio z duchową troską o wiernych.

W myśl jednak cytowanego wyżej kan. 549, biskup diecezjalny może w przytoczonej sytuacji назначić administratora parafii albo inaczej sprawie zarządzać, zgodnie z przepisem kan. 533 § 3. W pierwszym wypadku jest mowa o „administratorze parafii”, co jednak wydaje się pewną „przesadą”, ponieważ jest ustanawiany na krótki czas⁵³. Raczej należałoby go nazwać „zastępcą”. Skoro jednak prawodawca użył terminu „administrator”, to wolno stwierdzić, że przysługują mu uprawnienia i obowiązki, o których w kan. 540.

W drugim wypadku chodzi o sytuację, w której biskup zarządza sprawie przez zamianowanie jakiegoś kapłana (z pominięciem wikariusza) lub ogólne oznaczenie kapłana, przejmującego kierowanie parafią. Może to być np. sąsiedni proboszcz, czy dziekan. Takiego kapłana można nazwać „zastępcą”, bądź też „administratorem”. Powinien otrzymać władzę asystowania przy zawieraniu małżeństwa. Zgodnie z postanowieniem kan. 1111 „zastępca” może otrzymać ogólne upoważnienie do asystowania przy zawieraniu małżeństwa także od proboszcza. Musi być jednak udzielone na piśmie.

Gdy proboszcz opuszcza parafię na czas krótszy niż tydzień nie ma obowiązku powiadamiać ordynariusza miejsca (por. kan. 533 § 2). Również i w tym wypadku powinna być zabezpieczona piecza duszpasterska w parafii. Mogą to regulować zarządzenia biskupa diecezjalnego, zgodnie z postanowieniem kan. 533 § 3. Jeśli takich zarządzeń nie ma, opiekę duszpasterską przejmuje wikariusz parafialny, a gdy brak wikariusza, „zastępca” oznaczony przez proboszcza, który może mu przekazać także ogólne upoważnienie do asystowania przy zawieraniu małżeństwa⁵⁴.

W wypadku dłuższej nieobecności proboszcza, przekraczającej miesiąc czasu, tym bardziej trzeba zabezpieczyć opiekę duszpasterską. Z reguły będzie się to działo zgodnie z decyzją ordynariusza miejsca, od którego proboszcz (wymagający np. dłuższej kuracji zdrowotnej) musi uzyskać zezwolenie na opuszczenie parafii. W takiej sytuacji zostanie ustanowiony administrator parafii albo wikariuszowi będzie zlecone duszpasterstwo w parafii.

Szczególna sytuacja powstaje wtedy, gdy parafia zostaje opróżniona albo ma wprawdzie proboszcza, ale nie może on wypełniać

⁵³ Tamże, s. 331.

swojej posługi. W tym drugim wypadku mówi się o tzw. przeszkodzeniu proboszcza. W określeniu tej sytuacji można się odwołać do „przeszkodzenia stolicy biskupiej”, o czym mowa w kan. 412. Stosunkowo najczęściej będzie to choroba pozbawiająca przytomności. Zauważmy w tym miejscu, że poprzedni Kodeks zarządził sytuacji tylko w wypadku opróżnienia parafii, nie czynił natomiast tego w razie przeszkodzenia proboszcza, co mogło stwarzać duże praktyczne kłopoty⁵⁵.

Kodeks Jana Pawła II traktuje łącznie obydwie powyższe sytuacje, zarządzając im w ten sam sposób: „W wypadku opróżnienia parafii, jak również wtedy, gdy proboszcz na skutek przeszkody nie może wypełniać pasterskiej posługi, kierowanie parafią przed ustanowieniem administratora parafii, przejmuje tymczasowo wikariusz parafialny, a gdy jest kilku, najstarszy nominacją. Jeśli nie ma wikariusza — proboszcz określony prawem partykularnym” (kan. 541 § 1).

Chociaż prawodawca mówi ogólnie o opróżnieniu parafii, jednak ma na uwadze głównie sytuację, w której następuje to w sposób nieprzewidziany, a więc najczęściej wskutek śmierci proboszcza, na co wyraźnie wskazuje postanowienie zawarte w § 2: „Kto przejął kierowanie parafią zgodnie z przepisem § 1, powinien natychmiast powiadomić ordynariusza miejsca o opróżnieniu parafii” A więc chodzi o sytuację nieznaną ordynariuszowi⁵⁶.

Obecny Kodeks, podobnie jak poprzedni (por. kan. 472, n. 2), nie mówi na temat zakresu władzy tego tymczasowego administratora parafii. Sprawa o tyle nie jest wielkiej wagi, że jego posługa jest wykonywana z reguły przez krótki czas⁵⁷, ale przecież wymaga bliższego określenia. Można w tym miejscu powołać się na wcześniejsze komentarze (por. kan. 6 § 2). Autorzy powszechnie utrzymywali, że taki administrator posiada pełnię władzy proboszczowskiej, a więc takie same prawa i obowiązki co i administrator mianowany przez ordynariusza miejsca⁵⁸. Podtrzymują to stanowisko również komentatorzy Kodeksu Jana Pawła II⁵⁹.

Kodeks z 1917 roku określając który z wikariuszy przejmuje tymczasowo kierowanie parafią, stwierdzał „najstarszy posługą” —

⁵⁴ Kodeks z 1917 roku nie zezwalał na przekazanie w takim wypadku ogólnej delegacji do asystowania przy zawieraniu małżeństwa.

⁵⁵ Dotyczyło to zwłaszcza asystowania przy zawieraniu małżeństwa. Gdy w parafii nie było wikariusza, należało delegację uzyskać od ordynariusza miejsca.

⁵⁶ W tej sprawie por. także E. Sztáfrowski, *Współpracownicy...* dz. cyt., s. 270 n.

⁵⁷ Zgodnie z postanowieniem kan. 539 „biskup diecezjalny winien jak najszybciej mianować administratora parafii”.

⁵⁸ Por. E. Sztáfrowski, dz. cyt., s. 272, L. Bender, dz. cyt., s. 220.

⁵⁹ Por. E. Sztáfrowski, *Podręcznik...*, dz. cyt., II, s. 217.

„munere antiquior” (kan. 472, n. 2), co nie było zbyt precyzyjne, ponieważ mogło chodzić o „najstarszego” w ogóle i „najstarszego” w tej parafii. Autorzy powszechniej przyjmowali, że chodzi o drugą sytuację⁶⁰. Po tej linii poszedł obecnie prawodawca: „najstarszy nominacją” (kan. 541 § 1). Poprzedni Kodeks zamieścił więcej szczegółów gdy chodzi o oznaczenie kapłana wtedy, gdy w parafii nie ma wikariusza⁶¹.

B. Obowiązki w świetle partykularnego prawa polskiego

Zgodnie z postanowieniem kan. 548 § 1, obowiązki i uprawnienia wikariusza parafialnego określają, oprócz przepisów prawa powszechnego, statuty diecezjalne oraz pismo biskupa diecezjalnego, szczególnie zaś są precyzowane poleceniem proboszcza. Od razu zaznaczymy, że polecenie proboszcza musi się mieścić w ramach, o których wyżej mowa, dokonanych prawem powszechnym lub partykularnym i nominacją.

Normy prawa powszechnego w tej materii są raczej skąpe, co wyraźnie wskazuje, że najwyższy prawodawca liczy na dokonanie bliższych sprecyzowań na szczeblu diecezjalnym. Stąd jest że wszędzie wskazuje na uwzględnienie osobno prawo partykularne, zwłaszcza wydane w okresie posoborowym.

Zacznijmy od podstawowego obowiązku, który warunkuje prawidłowe wypełnienie posługi duszpasterskiej w parafii. Chodzi o obowiązek przebywania w parafii o którym ogólnie mówi kan. 550 § 1. Statuty polskich synodów diecezjalnych określają wiele szczegółów związanych z tym obowiązkiem. Ustawiają tę sprawę w relacji do proboszcza, który jest niewątpliwie przełożonym wikariusza. II Synod Kielecki (1958 r.) w statucie 66 zarządza: „Wikariusz obowiązany jest do rezydencji i nie wolno mu wydaleć się z parafii bez wiedzy i zgody proboszcza (§ 1). Dla ważnych powodów, uznanych przez proboszcza może otrzymać od niego zwolnienie z pełnienia obowiązków w parafii do trzech dni, zwolnienie do ośmiu dni uzyskać może od dziekana, ponad 8 dni — od ordynariusza” (§ 2)⁶². Konieczność uzgadniania z proboszczem nieobecności w parafii podtrzymują również zarządzenia synodów posoborowych⁶³. Uzasadnioną prawnie nieobecność w parafii, poza mie-

⁶⁰ Por Bender, dz. cyt., s. 215 n.; E. Szafrowski, *Współpracownicy...* dz. cyt., s. 271.

⁶¹ Por kan. 472, n. 2 KPK 1917 r.

⁶² *Drugi Synod Diecezji Kieleckiej i posynodalne zarządzenia Biskupa Kieleckiego*, Kielce 1984 r., s. 36.

⁶³ Por. np. IV *Synod Diecezji Tarnowskiej*, statut 354 (Tarnów 1986), *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979*, Kraków 1985 r., s. 322, p. 51; *Statuty II Synodu Gdańskiego*, Gdańsk—Oliwa 1976 (stat. 645).

sięcznym urlopem, może stanowić jeden dzień wolny w tygodniu, który przyznają wikariuszowi niektóre statuty diecezjalne ⁶⁴.

Niezwykle ważnym dla owocnego wypełniania pasterskiej posługi jest obowiązek kontynuowania formacji, która powinna dotyczyć zarówno pogłębiania wiedzy teologicznej jak i duchowości kapłańskiej. Jest to obowiązek wiążący wszystkich kapłanów. Ponieważ jednak w sposób szczególny dotyczy młodszych ⁶⁵, dlatego ze zrozumiałych względów musi objąć wikariuszy parafialnych. Również w tej dziedzinie prawo powszechne odsyła do prawa partykularnego ⁶⁶.

Poszczególni biskupi diecezjalni w różny sposób starają się zorganizować dokształcanie duchowieństwa, zwłaszcza młodszego. W wielu wypadkach zostały powołane określone instytucje diecezjalne. Biskup Katowicki powołał Studium Pastoralne (1973 r.), w którym nowowyświęceni kapłani podejmują czteroletnie specjalistyczne studia ⁶⁷. W 1978 roku Biskup Kielecki erygował Studium Teologiczno-Pastoralne, na które obowiązani są uczęszczać prezbiterzy III—IV roku kapłaństwa. Każdy rok kończy się egzaminami wikariuszowskimi, z następujących przedmiotów: Pismo święte, Liturgia, Teologia Dogmatyczna, Teologia Moralna, Prawo Kanoniczne i Homiletyka. Z pierwszego egzaminu są zwolnieni ci, którzy zdobyli magisterium na PAT, ze wszystkich zaś księży, którzy uzyskali stopień licencjata z teologii lub prawa kanonicznego ⁶⁸.

W diecezji częstochowskiej działa obowiązkowe dla wszystkich kapłanów czteroletnie studium wikariuszowskie ⁶⁹. Drugi Synod Gdański zobowiązał wszystkich kapłanów nowo wyświęconych do składania przez kolejnych pięć lat egzaminów wikariuszowskich ⁷⁰. W diecezji tarnowskiej do takich egzaminów są obowiązani ci, którzy kończą drugi, trzeci i czwarty rok kapłaństwa ⁷¹. Statuty Synodu Poznańskiego (1968 r.) przewidują cztery egzaminy wikariuszowskie ⁷², Synod Krakowski również aprobuje egzaminy wikariuszowskie ⁷³.

⁶⁴ Por. np. *IV Synod Diecezji Tarnowskiej*, stat. 356; *II Synod Częstochowski*, Częstochowa 1987, Aneks 13, p. 4; *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, VIII, 5.4.

⁶⁵ Pismo Kongregacji Spraw Duchowieństwa w sprawie stałej formacji duchowieństwa wyraźnie zaznacza, że dotyczy ona zwłaszcza młodszych kapłanów (PPK, t. III, z. 1, n. 5006 nn.).

⁶⁶ Por. kan. 279 § 2. Biskup diecezjalny może i powinien skorzystać z wytycznych zamieszczonych w Okólniku, o którym w poprzedniej notce.

⁶⁷ *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, VIII, 3, 1.2.2.

⁶⁸ *Kielecki Przegląd Diecezjalny* 63 (1987) 394.

⁶⁹ *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, V, 3.3.8.

⁷⁰ Aneks 10, § 8.

⁷¹ Statut 401 § 2.

⁷² *Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego 1968*, Poznań 1972, s. 312 n., statut 1128 n.

⁷³ *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej*, s. 321, p. 44.

W zakresie wykonywania posługi słowa niektóre postanowienia partykularne nakładają na młodszych wikariuszy obowiązek pisania homilii, by w ten sposób zdobyli umiejętności właściwego przepowiadania⁷⁴. W związku z obowiązkiem prowadzenia katechezy statuty diecezjalne określają tygodniowy wymiar godzin⁷⁵.

Gdy chodzi o posługę uświęcania, to różnie rozwiązywana jest sprawa udzielania wikariuszowi parafialnemu upoważnienia do spowiadania, co jest warunkiem wypełniania obowiązku spowiadania. Do tej sprawy od strony uprawnienia później powrócimy, tutaj natomiast należy powiedzieć, że wikariusz obowiązany jest spełnić te warunki, które są wymagane do uzyskania takiego upoważnienia. Jeśli idzie o sam obowiązek zasiadania w konfesjonale, to postanowienia synodalne mówią na ogół o wszystkich duszpasterzach parafii⁷⁶. Podkreślona jest troska o właściwe sprawowanie Eucharystii, co się łączy z prowadzeniem zespołu ministrantów, lektorów⁷⁷. Zrozumiałe jest, że proboszcz zleca te sprawy wikariuszom.

Wikariusz może i powinien wspierać proboszcza w wypełnianiu posługi kierowania parafią. Trzeba zauważyć, że w tej dziedzinie wikariusz parafialny winien otrzymać wyraźne „zlecenie proboszcza” (por. kan. 548 § 1). Ten ostatni jednak powinien mieć na uwadze wprowadzenie wikariusza we wszystkie dziedziny życia parafialnego⁷⁸, co jest szczególnie aktualne w odniesieniu do wikariuszy z dłuższym stażem.

6. Uprawnienia wikariuszy parafialnych

Podobnie jak w wypadku obowiązków, najpierw zostaną uwzględnione przepisy powszechne, a potem normy prawa partykularnego.

A. W świetle prawa powszechnego

Posługa wikariusza parafialnego jest niewątpliwie urzędem, ale posiada on specyficzną naturę. Zgodnie z postanowieniem kan. 548 § 2 z racji tego urzędu wikariusz jest zobowiązany wspomagać proboszcza w całej posłudze parafialnej. Powyższe sformułowanie zostało (z niewielkimi zmianami) przejęte z poprzedniego Kodeksu (por. kan. 476 § 6). Trzeba zauważyć, że z omawianym urzędem

⁷⁴ Np. IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 4 § 2; II Synod Gdański, stat. 105; II Synod Częstochowski, II, 1.3.6.

⁷⁵ Por. np. I Synod Katowicki, III, 4.5.2. 2—3; II Synod Częstochowski, II, 2.3.9; II Synod Gdański, stat. 171—172.

⁷⁶ Pcr. I Synod Diecezji Katowickiej, V, 2.3.12; Synod Krakowski, s. 295, p. 31.

⁷⁷ Por. Synod Krakowski, s. 263, p. 39; I Synod Katowicki, V, 1.3.1.

⁷⁸ Por. Statuty II Synodu Gdańskiego, Aneks 10, § 6, p. 2; IV Synod Diecezji Tarnowskiej, Instrukcja o Kancelarii parafialnej, s. 435.

prawo powszechne nie związało bezpośrednio uprawnień dających udział we władzy rządzenia, co ma miejsce w wypadku urzędu proboszcza. Takie uprawnienia otrzymuje wikariusz wtedy, gdy musi zastępować proboszcza (por. kan. 549).

Mimo przedstawionej powyżej sytuacji prawnej należy stwierdzić, że prawidłowe wykonanie obowiązku „wspomagania” proboszcza domaga się delegowania wikariuszowi na sposób stały uprawnień zawierających w sobie udział we władzy rządzenia. W praktyce wszyscy wikariusze parafialni otrzymują ogólną delegację do asystowania przy zawieraniu małżeństwa, co powoduje określone skutki prawne. Tym samym wikariusz otrzymuje władzę dyspensowania od przeszkód małżeńskich, jak również możliwość subdelegowania władzy asystowania.

Gdy chodzi o uprawnienie do dyspensowania od przeszkód małżeńskich, to dotyczy ona dwóch sytuacji: w niebezpieczeństwie śmierci (por. kan. 1079 § 1)⁷⁹ oraz w tzw. wypadku nagłym (por. kan. 1080 § 1)⁸⁰. Natomiast jeśli idzie o drugą sprawę, to zgodnie z postanowieniem kan. 137 § 3, wikariusz posiadający ogólną delegację do asystowania przy zawieraniu małżeństwa, może ją subdelegować innym do poszczególnych małżeństw. Nie jest w tym wypadku wymagana zgoda proboszcza, ale wikariusz nie powinien zapominać o tym, że proboszcz posiada władzę zwyczajną. Ponadto wikariusz nie może upoważnić do ponownej subdelegacji (por. kan. 137 § 4).

Wikariusz parafialny może posiadać władzę dyspensowania w poszczególnych wypadkach i dla słusznej przyczyny od obowiązku świętowania i zachowania nakazanej pokuty. Powyższe uprawnienie posiada na mocy prawa, gdy zastępuje proboszcza (por. kan. 549). Natomiast w pozostałych wypadkach może je otrzymać jako władzę delegowaną od proboszcza, który na mocy kan. 1245 posiada ją jako władzę zwyczajną. Owszem, ze względów praktycznych jest wskazane delegowanie wikariuszowi zwłaszcza władzy dyspensowania od nakazanej pokuty⁸¹.

W zakresie prawa do wakacji kan. 550 § 3 zrównuje wikariusza z proboszczem, a więc przyznaje mu prawo do miesięcznego urlopu, z którego może skorzystać w sposób ciągły lub z przerwami. Nie wlicza się do niego rekolekcji, odbywanych jeden raz w roku (por. kan. 533 § 2). Do tej sprawy powrócimy przy uwzględnianiu prawa partykularnego, jednakże trzeba w tym miejscu jeszcze zaznaczyć, że poprzednie prawo powszechne nie przyznawało wikariuszowi tego uprawnienia. Czyniły to natomiast „statuty diecezjalne”.

⁷⁹ Por. E. Sztafrowski, *Podręcznik...*, IV, s. 63 n.

⁸⁰ Por. tamże, s. 64; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, III, s. 121 n.; M. Z u r o w s k i, *Kanoniczne prawo małżeńskie...*, Katowice 1987, s. 137.

⁸¹ Czasem wierni proszą o taką dyspensę pod nieobecność proboszcza.

Nie można w tym miejscu pominąć uprawnienia wikariusza do wynagrodzenia, chociaż w związku z wikariuszami obecny Kodeks bezpośrednio tego nie porusza. Poprzedni polecał ogólnie, by wikariuszowi współpracownikowi „wyznaczyć odpowiednio wynagrodzenie” (kan. 476 § 1). Sprawa ta nie została jednak w nowym prawie pominięta, ale wyraźnie zaproponowano nowe rozwiązania, nie tylko w stosunku do wikariuszów parafialnych.

Najpierw przypomnijmy postanowienie kan. 281 § 1: „Wypełniając kościelną posługę, duchowni zasługują na wynagrodzenie odpowiednie ich pozycji, z uwzględnieniem zarówno natury ich zadania, jak również okoliczności miejsca i czasu, dzięki któremu mogliby zaspokoić potrzeby własnego życia, jak również wynagrodzić tych, których pomocy wymagają”.

Trzeba zauważyć, że w powyższej dyspozycji prawodawca wypowiedział ogólną normę, która ma zastosowanie w odniesieniu do wszystkich duchownych podejmujących posługi kościelne. Owszem, prawodawca dodał: „Należy także zatroszczyć się, by mieli właściwie zabezpieczoną opiekę społeczną, jeśli by byli dotknięci chorobą, niezdolnością i starością” Kan. 281 § 2). Oczywiście tą ogólną normą są objęci także wikariusze parafialni.

Pozostaje wszakże do określenia baza materialna, która stworzy możliwość realizacji tego, o czym wyżej powiedziano, jak również dokładniejsze oznaczenie wysokości wynagrodzenia za różne rodzaje posług. Zwłaszcza gdy chodzi o pierwszą sprawę, różnie ona wygląda w poszczególnych krajach. Najczęściej chyba mamy do czynienia z ofiarami składanymi przez wiernych. Tę właśnie sytuację uwzględnia Kodeks zarządzając w kan. 551: „W odniesieniu do ofiar jakie wierni składają wikariuszowi, należy zachować przepis kan. 531”.

Mając na uwadze treść wskazanego wyżej kan. 531, trzeba powiedzieć, że takie pieniądze wikariusz winien przekazać do wspólnej kasy parafialnej. Jest zaś rzeczą biskupa wydać odpowiednie przepisy odnośnie przeznaczenia uzyskanych w ten sposób dochodów i określić sposób wynagrodzenia duchownych wypełniających parafialne posługi. A więc i do tej sprawy trzeba będzie jeszcze powrócić w następnym punkcie.

B. Uprawnienia wikariusza w prawie partykularnym

Przyznane obecnie w Kodeksie Jana Pawła II uprawnienie wikariusza do urlopu wypoczynkowego określamy dokładniej „statuty diecezjalne”. Znajdujemy w nich najpierw zaakcentowanie konieczności tego wypoczynku. Tak np. Biskup Katowicki „w trosce o dobro fizyczne księży” polecił, by wszyscy korzystali z przysługującego im miesięcznego urlopu. Zezwolił nawet na zmniejszenie liczby

Mszy św. w okresie wakacyjnym⁸². Podobną wypowiedź spotykamy w synodzie częstochowskim⁸³. Termin jednak urlopu wikariusza musi być przez niego uzgodniony ze swoim proboszczem i wymaga także zgody kurii diecezjalnej⁸⁴. Czasem prawo diecezjalne wlicza do miesięcznego urlopu krótkie wyjazdy prywatne, zawsze jednak oprócz rekolekcji⁸⁵, w stosunku zaś do kapłanów, którzy w ramach własnego urlopu prowadzą rekolekcje oazowe, przyznaje dodatkowy urlop⁸⁶. Z tym łączy się również prawo do wolnego dnia w tygodniu⁸⁷.

Jak widzieliśmy prawo powszechne nie precyzuje dokładnie „odpowiedniego wynagrodzenia” przysługującego wikariuszowi parafialnemu. Trzeba zatem mieć na uwadze postanowienia statutów diecezjalnych (por. kan. 548 § 1). Zrozumiałą jest rzeczą, że muszą one uwzględniać podane już poprzednio ogólne wytyczne prawa powszechnego (por. kan. 281 § 1).

Przypomnijmy, że Kodeks Jana Pawła II, mówiąc o wspólnej kasie parafialnej, zarządza: „Do biskupa diecezjalnego należy — po wysłuchaniu zdania Rady Kapłańskiej — wydać odpowiednie przepisy co do przeznaczenia składanych ofiar oraz wynagrodzenia kapłanów (kan. 531). Wpływy do wspólnej kasy parafialnej pochodzą z ofiar składanych zwyczajowo z okazji określonych czynności duszpasterskich (*iura stolae*). Wśród nich wszędzie spotykamy ofiary z racji chrztu, ślubu i pogrzebu. Do tego dochodzą także inne, zależnie od miejscowego zwyczaju. Powszechnie są składane ofiary w związku z zamawianiem Mszy św. Z reguły jednak nie są one włączane do wspomnianej kasy parafialnej, ale przydzielane poszczególnym duchownym według liczby odprawionych intencji mszalnych, przy czym ustala się przeciętną wysokość ofiary⁸⁸.

Gdy chodzi o przepisy diecezjalne określające sposób i wysokość wynagrodzenia wikariuszy, to są one różne na terenie Polski. Tak np. II Synod Częstochowski (1986 r.) przyznaje wikariuszowi prawo do otrzymania 50% sumy przysługującej proboszczowi parafii. Do wspólnej kasy parafialnej wlicza on także ofiary złożone przez wiernych z racji tzw. wypominków w miesiącu listopadzie. Ponadto w parafiach do trzech tysięcy wiernych również ofiary złożone z okazji kołеды rozdziela się według powyższej zasady. W pozostałych zaś parafiach (a więc powyżej trzech tysięcy) odlicza się najpierw połowę zebranych ofiar, przeznaczając je na potrzeby Kościoła⁸⁹.

⁸² *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej...*, VIII, 5.3.

⁸³ *II Synod Częstochowski*, Aneks 13, p. 4.

⁸⁴ *Por. II Synod Kielecki* (1958 r.), stat. 66 § 4.

⁸⁵ *Por. kan. 533 § 2.*

⁸⁶ *Por. II Synod Częstochowski*, Aneks 13, p. 4.

⁸⁷ *Por. wyżej nota 64.*

⁸⁸ W związku z tym mówi się o tzw. kumulacie intencji mszalnych.

⁸⁹ *Por. II Synod Częstochowski*, Aneks 13, p. 9.9.

IV Synod diecezji tarnowskiej do źródeł utrzymania duchowieństwa (a więc i wikariuszy) zalicza także ofiary z okazji kołedy i pracy katechetycznej. Pewna ilość parafii posiada jeszcze większe lub mniejsze gospodarstwa, które też mogą być dodatkowym źródłem utrzymania. Określono dwie formy wspólnoty dochodów: całkowitą i częściową. We wspólnocie całkowitej, po pokryciu wszystkich wydatków związanych z administracją domu, podatkiem, świadczeniami wobec diecezji, pozostałą resztę należy podzielić na ilość pracujących kapłanów plus jedna część, z której proboszcz otrzymuje 50% jako dodatek funkcyjny, natomiast drugie 50% przeznaczają się na cele charytatywne w parafii i diecezji.

We wspólnocie częściowej podtrzymano dotychczasowy podział dochodów, z pewnymi jednak zmianami: ofiary z okazji zapowiedzi, ślubów i pogrzebów, należą w całości do proboszcza; natomiast ze chrztów do wikariuszy. Wszystkie inne ofiary są dzielone po równo. W tym wypadku proboszcz zapewnia wikariuszom tylko odpowiednie wyżywienie⁹⁰.

Sprawa wynagrodzenia duchownych jest w Polsce jeszcze ciągle otwarta. Pojawia się możliwość wprowadzenia w życie zaleceń prawodawcy, aby stworzyć wspólną kasę diecezjalną, do której będą wpływały wszystkie ofiary składane przez wiernych. Z tej kasy będzie można wypłacać pensję duchownym, co pozwole wprowadzić zasadę równości, tak często naruszaną w obecnym systemie.

Z wynagrodzeniem łączy się prawo do mieszkania, które jedynie ogólnie określa prawo powszechne (por. kan. 550 § 2). „Statuty diecezjalne” Kościołów partykularnych w Polsce w wielu wypadkach szczegółowo regulują prawo wikariusza do mieszkania i wyżywienia. IV Synod Tarnowski przyznaje wikariuszowi parafialnemu prawo do zdrowego i odpowiedniego mieszkania oraz wyżywienia⁹¹. Synod Katowicki postuluje, by mieszkanie wikariusza było wyposażone na koszt parafii⁹². Podobne zarządzenie spotykamy w II Synodzie Kieleckim⁹³. Szczegółowe normy w tej materii zamieszcza II Synod Częstochowski⁹⁴. II Synod Gdański zabrania wikariuszowi prowadzenia własnego gospodarstwa. Pełne utrzymanie zapewnia wikariuszowi proboszcz w domu parafialnym lub na wikariacie⁹⁵.

⁸⁹ Synod Częstochowski, Aneks 13, 8.

⁹⁰ IV Synod Diecezji Tarnowskiej, stat. 423—424.

⁹¹ Tamże, stat. 353, p. 3.

⁹² Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej, VIII, 3.3.4.

⁹³ II Synod Kielecki, stat. 67, § 3.

⁹⁴ II Synod Częstochowski, Aneks 13, p. 5.

⁹⁵ Statuty II Synodu Gdańskiego, Aneks 10, §§ 10—12.

7. Proboszcz i wikariusze

Ta sprawa wymaga osobnego omówienia, do czego wyraźnie upoważniają obecne normy kodeksowe, uwzględniające sytuację odmienną od tej, która była w 1917 roku. W tym miejscu trzeba nawiązać do tego, o czym była mowa w związku z obecną definicją wikariusza parafialnego, odwołując się także do nauki Soboru Watykańskiego II.

W Dekrecie soborowym *Christus Dominus* czytamy: „Wikariusze parafialni jako współpracownicy proboszcza wkładają codziennie wybitną i czynną współpracę w posługę duszpasterską, pełniąc ją pod władzą proboszcza. Z tego względu między proboszczem a jego wikariuszami winno mieć miejsce braterskie współzycie i zawsze powinna kwitnąć miłość oraz poważanie. Niech się też wzajemnie wspierają radą, pomocą i przykładem, roztaczając opiekę nad parafią w zgodności dążeń i zespoleniu wysiłków” (n. 30, 3).

Wprawdzie wikariusz jest tutaj nazwany współpracownikiem proboszcza, jednak trzeba dostrzec nowe ujęcie tej pomocniczej funkcji. Wyrażają to słowa Soboru określające wkład wikariusza jako „wybitną i czynną współpracę”, a jeszcze bardziej mówiące o wzajemnym wspieraniu się radą, pomocą i przykładem. Na pewno wikariusz jest zależny od proboszcza, pozostaje pod „jego władzą”, ale jednocześnie proboszcz musi uświadamiać sobie i wykorzystać ten potencjał duszpasterski, jaki reprezentuje jego współpracownik⁹⁶. W tym właśnie kierunku idzie już od dłuższego czasu praktyka, by wikariuszom powierzać prowadzenie pewnych działów pracy duszpasterskiej, i to nie tylko w ramach parafii, lecz także dekanatu.

Innym ważnym momentem, na który należy zwrócić uwagę to podkreślenie stosunku braterstwa, jaki winien zachodzić między proboszczem i wikariuszem. Nałożony przez poprzedni Kodeks na proboszcza obowiązek ojcowskiego pouczenia i kierowania (por. kan. 476 § 7), zostaje teraz zamieniony na „bratnie współzycie”. Trzeba zauważyć, że nie jest to tylko zachęta o charakterze ascetycznym, lecz sprawa znacznie głębsza, której Sobór dał podstawy teologiczne⁹⁷.

Zaznaczmy jeszcze raz, że przedstawiona wyżej sytuacja nie przekreśla bynajmniej stosunku podporządkowania wikariusza pro-

⁹⁶ Już L. Bender, pisząc na ten temat jeszcze przed Soborem (1959 r) stwierdził, że słowa *paterne instruat* (kan. 476, § 7) mogą mieć zastosowanie do tych wypadków, gdy wikariusz jest znacznie młodszy od proboszcza i nie przygotowany do duszpasterstwa. Owszem podkreślał, że nie można wykluczyć sytuacji, w których wikariusz współpracownik zdolny jest wspierać proboszcza mądrością i doświadczeniem (dz. cyt., s. 272). Por. I. Rambaldi, *Fraternitas sacramentalis et presbyterium*, *Perdioica* 57 (1968) 330—350.

⁹⁷ Por. E. Sztáfrowski, *Współpracownicy...*, dz. cyt., s. 296.

boszczowi, co bezpośrednio akcentuje kan. 545 §1. Jest charakterystyczne, że prawodawca podkreślając „wspólną radę i gorliwość”, jednocześnie wyraźnie zaznacza, że wikariusz dzieło pasterskiej posługi wykonuje pod „władzą proboszcza”. Zrozumiałą jest rzecz, że za duszpasterstwo odpowiedzialny jest przede wszystkim proboszcz i do niego należy ostateczna decyzja. Z drugiej jednak strony, proboszcz „świadomy swojej władzy” nie może przekreślać inicjatywy wikariusza.

Do tej sprawy prawodawca powraca jeszcze w kan. 548 § 3: „Wikariusz parafialny winien przedstawiać regularnie proboszczowi zamierzone lub podjęte poczynania pasterskie, tak żeby proboszcz i wikariusz lub wikariusze, mogli wspólnymi siłami wypełniać pasterską posługę w parafii, za którą są razem odpowiedzialni”. Trudno nie dostrzec podobieństwa między zawartymi tu wymaganiami i tymi, o których mowa w kan. 480, gdzie powiedziano o obowiązkach wikariusza generalnego i biskupiego wobec biskupa diecezjalnego.

Zgodnie z postanowieniem kan. 550 § 2 ordynariusz miejsca powinien zatroszczyć się o to, by proboszcz i wikariusze praktykowali wedle możliwości jakąś formę życia wspólnego w domu parafialnym.

Przedstawione już wcześniej postanowienia synodów diecezjalnych stanowią w wielu wypadkach nadanie konkretnej formy zarządzeniu prawa powszechnego. Chodzi jednak nie tylko o wspólne zamieszkanie, czy stołowanie, o kontakty fizyczne, lecz o prawdziwe budowanie braterskiej wspólnoty, w której panuje duch miłości oraz wzajemnej troski i odpowiedzialności. Tylko bowiem taka wspólnota odpowiada kryteriom samoświadomości Kościoła, jaką uzyskał on o sobie w wyniku Soboru Watykańskiego II⁹⁸.

Synod Archidiecezji Krakowskiej podkreśla, że realizacja form życia wspólnego warunkuje w znacznej mierze skuteczność pracy duszpasterskiej w parafii⁹⁹. II Synod Częstochowski zwraca uwagę, że realizowanie wspólnoty życia, to przykład miłości i jedności duchowieństwa wobec wiernych. Jednym ze sposobów realizowania tej wspólnoty może być wspólnota stołu¹⁰⁰. II Synod Kielecki wskazuje — obok innych — na wspólną modlitwę brewiarzową oraz adorację Najświętszego Sakramentu, jako ważne czynniki wspólnototwórcze¹⁰¹.

Można i trzeba powiedzieć, że jest to wspólne zadanie, zarówno proboszcza jak i wikariuszy. Zadanie niełatwe, wymagające prze-

⁹⁸ *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej, XXII, 3.3.4.* Por. R. Kamiński, *Wspólnotowość życia presbiterium parafialnego*, Homo Dei 45 (1976) 12—17.

⁹⁹ *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej*, s. 480, p. 59.

¹⁰⁰ *II Synod Częstochowski*, Aneks 13, p. 7.

¹⁰¹ Statut 69, § 5.

lamania wzajemnych nieraz uprzedzeń i podejmowania na codzień wysiłku, by świadomie budować wspólnotę.

Zakończenie

Dokonując przeglądu norm prawnych regulujących instytucję wikariuszy parafialnych, zwłaszcza w pierwszym i drugim Kodeksie prawa kanonicznego, mieliśmy możność dostrzec wyraźną ewolucję na tym odcinku. Dokonywała się ona jakby na dwóch płaszczyznach. Pierwsza objęła sprawę ustanawiania wikariuszów parafialnych, druga zaś relacji proboszcz i jego wikariusze.

Gdy chodzi o ustanawianie wikariuszy, to początkowo stanowiło to praktycznie kompetencję proboszcza. W razie potrzeby dobierał sobie jednego lub więcej współpracowników. Prawo powszechne przypominało tylko proboszczom obowiązek „ustanowienia” wikariusza. Taka sytuacja nie była korzystna, dlatego wkrótce zaczęła tworzyć się praktyka, że sam biskup diecezjalny ustanawiał wikariuszy i on decydował o tym, czy w danej parafii są potrzebni. Kodeks z 1917 roku usankcjonował tę praktykę zarządzając, że do ordynariusza miejsca, a nie do proboszcza należy prawo mianowania wikariuszy współpracowników, po wysłuchaniu zdania proboszcza (por. kan. 476 §3). Nowy Kodeks idzie jeszcze dalej, ponieważ decyzję o wysłuchaniu opinii proboszcza pozostawia uznaniu biskupa (por. kan. 547).

Druga sprawa dotyczy relacji proboszcz — wikariusze. W tej dziedzinie normy zawarte w Kodeksie Jana Pawła II wyraźnie odbiegają od tego, co postanawiał pierwszy Kodeks. Obserwujemy tendencję zmierzającą do jakby dowartościowania posługi wikariusza parafialnego i zastąpienia relacji ojciec—syn relacją braterstwa i zgodnej współpracy.

De vicariis paroecialibus in lege utriusque Codicis

(Codex nunc vigens iam secundus est in historia iuris ecclesiastici. In utroque Codice praescripta de Vicariis paroecialibus inveniuntur, attamen non identica. Qua de causa prima in parte de Vicariis paroecialibus in Codice anno 1917 promulgato sermo est, scilicet de Vicario actuali, de Vicario oeconomio, de Vicario substituto, de Vicario adiutore et de Vicario cooperatore tractatur.

In parte secunda de Vicariis paroecialibus in Codice Ioannis Pauli II agitur, i.e. primum de Vicariis paroecialibus in documentis Concilii Vaticani II., in schematibus futuri Codicis et deinde in ipso novo Codice. Latius de obligationibus et iuribus Vicariorum paroecialium tractatur, tam in iure universali, quam in iure particulari, scilicet in lege dioecisana Ecclesiarum particularium Poloniae.

Denique de relationibus parochus — vicarii paroeciales sermo est. Praesertim hac in materia multa nova elementa in lege conciliari inveniiri possunt.